

Волошенко Олена, аспірант

Еколого-орієнтований розвиток підприємств у контексті сталого розвитку

У сучасних умовах екологічні проблеми набули глобального характеру і призводять до гальмування економічного та соціального розвитку. Це обумовило усвідомлення необхідності формування нової концепції розвитку світу, заснованої на безперервному розвитку цивілізації за умови збереження природного середовища, яка отримала назву – сталий розвиток (sustainable development).

Класичним визначенням категорії сталого розвитку є визначення, запропоноване Комісією ООН з розвитку і навколишнього середовища ще у 1987 році в доповіді “Наше спільне майбутнє”, а саме: «сталим є такий розвиток, який задовольняє потреби нинішнього покоління, не перешкоджаючи можливостям прийдешніх поколінь задовольняти свої власні потреби» [1]. На Конференції ООН з питань екології і розвитку, яка відбулася в Ріо-де-Жанейро у 1992 році, було визнано необхідність застосування інтегрованого підходу до захисту навколишнього природного середовища із врахуванням соціальних та економічних компонент. Відтоді дане поняття уточнювалось і наповнювалось конкретним змістом.

Науковці Мацейко Ю. та Білорус О. визначають сталий розвиток, як інтегрування і баланс економічних, соціальних, екологічних, інституційних і інноваційно-технологічних компонентів задля максимізації благополуччя людини сьогодні без ускладнення можливостей для майбутніх поколінь задовольняти свої потреби [2].

Питанням сталого розвитку присвячено працю Шевчука В.Я. [3], у якій сталий розвиток для умов України визначено, як процес гармонізації продуктивних сил, задоволення необхідних потреб усіх членів суспільства за умови збереження і поетапного відтворення цілісності навколишнього середовища, забезпечення рівноваги між потенціалом природи та вимогами людей усіх поколінь.

У «Проекті концепції переходу України до сталого розвитку» [4], сталий розвиток визначено, як розвиток суспільства, при якому задоволення потреб в природних ресурсах теперішніх поколінь не повинно ставити під загрозу можливості майбутніх поколінь задовольняти свої потреби, коли будуть узгоджені екологічні, економічні та соціальні складові розвитку і техногенне навантаження не буде перевищувати можливостей довкілля до самовідновлення, а суспільство усвідомить перевагу екологічних пріоритетів над іншими.

Узагальнення наукових праць з питань сталого розвитку [2, 5] дало можливість виділити такі його основні завдання за складовими:

екологічна складова передбачає зосередження на збереженні фізичної і біологічної цілісності екосистем, забезпеченні їх життєздатності, від чого залежить глобальна стабільність усієї біосфери;

економічна складова означає, що добробут суспільства та кожного його члена має бути максимізований шляхом оптимального й ефективного використання обмежених ресурсів (пріоритет при цьому надається мінімізації бідності в сучасному світі); застосуванні природо-, енерго- та матеріалозберігаючих технологій для створення потоку сукупного доходу, який би забезпечував принаймні збереження сукупного капіталу (фізичного, природного та людського), з використанням якого цей дохід створюється;

соціальна складова стосується відносин між природою та людиною і передбачає підвищення її добробуту, полегшення доступу до основних соціальних служб у сфері охорони здоров'я, освіти та інших; розвиток громадянського суспільства та різних культур, поважання прав і свобод людини, національної специфіки тощо; людський розвиток, збереження стабільності суспільних і культурних систем, зменшення кількості конфліктів у суспільстві, при цьому людина повинна стати не об'єктом, а суб'єктом розвитку.

Таким чином, слід відзначити, що загальновизнаними є три складові сталого розвитку (економічна, екологічна та соціальна), хоча й існують деякі відмінності у поглядах щодо домінування котроїсь з них. Деякі науковці вважають, що у сукупності складових сталого розвитку (суспільство, економіка, природа) визначальне місце належить економічній, оскільки саме вона формує передумови для стійкого функціонування решти підсистем [6]. При цьому взаємозв'язок між соціальною, економічною та екологічною компонентами сталого розвитку розкриваються наступним чином: економічний розвиток повинен супроводжуватись адекватними соціальними перетвореннями та сприяти вирішенню проблеми підвищення якості довкілля [6]. Враховуючи сучасні кризові явища в економіці та екологічній ситуації України до розряду першочергових науково-практичних проблем слід віднести розробку та застосування механізму поєднання економічних та соціальних критеріїв з екологічними при домінуванні останніх [7].

Таким чином, вважаємо, що пріоритетне значення для забезпечення сталого розвитку має вирішення саме екологічних проблем, оскільки довкілля є основою

життєдіяльності людства. При цьому, суспільне виробництво необхідно розглядати не тільки як виробництво матеріальних благ в їх традиційному розумінні, але й як відтворення елементів природи, що залучаються у виробництво, природних умов життєдіяльності людини; враховуватися повинні не тільки витрати минулої і поточної, а й майбутньої праці [8].

З метою усунення серйозних суперечностей, які існують між суспільством та природою, необхідно в усіх галузях промисловості оновити техніко-технологічну базу, запровадити нові методи та форми організації виробництва і праці, що вимагатиме від усіх працівників еколого-економічного типу мислення (при розв'язанні конкретних виробничо-господарських та економічних завдань, завжди враховувати, як це відобразиться на природі, і за умов негативних екологічних наслідків, шукати інші – екологобезпечні варіанти їх розв'язання) [9]. Тобто, поєднувати вимоги техногенної безпеки природи і людини з достатнім виробництвом необхідних благ потрібно шляхом удосконалення технологій та формування екологічної свідомості [10].

Проведені дослідження показали, що реалізація цілей сталого розвитку, перш за все, пов'язана з екологічно орієнтованими структурними перетвореннями в промисловості, які забезпечать створення конкурентоспроможної, високотехнологічної та екологічно безпечної економіки. Так, до основних напрямків структурних і функціональних перетворень у галузях промисловості відносять [3, 4, 11]:

- формування ефективної в господарському та екологічному відношенні міжгалузевої структури виробництва, яка повинна відповідати світовим стандартам і потребам економіки держави та її регіонів;
- підвищення соціальної орієнтації промисловості шляхом збільшення у її структурі частки галузей легкої та харчової промисловості;
- поступове зменшення сировинних виробництв і нарощування обсягу виробництв із закінченими технологічними циклами, що сприяють глибокій переробці та високій якості кінцевої продукції;
- інноваційно-інвестиційне забезпечення природозберігаючих заходів;
- розширення відповідальності за нераціональне використання ресурсів, застосування відновлювальних джерел енергії;
- здійснення техніко-технологічного переозброєння виробництва на основі впровадження інноваційних енерго-, ресурсозберігаючих та маловідходних технологій, безвідходних екологічно-орієнтованих технологічних процесів;
- мінімізація використання або повне вилучення небезпечних матеріалів;

- зменшення обсягів усіх видів викидів і скидів, розв'язання проблем знешкодження та використання відходів.

Отже, перехід до сталого розвитку передбачає здійснення глибоких структурних та функціональних перетворень суспільного виробництва на інноваційній основі та забезпечення еколого-орієнтованого розвитку всіх галузей економіки.

В наукових працях [12, 13] поняття еколого-орієнтованого розвитку розглядається, як дефініція, яка характеризує екологічний аспект сталого розвитку економіки, як процес гармонізації продуктивних сил, спрямований на забезпечення оптимальних параметрів та цілісності соціо-еколого-економічної системи, що створює можливості для її динамічного розвитку, сприяє встановленню рівноваги між потенціалом природи та потребами багатьох поколінь людей.

Таким чином, метою еколого-орієнтованого розвитку визначимо стабілізацію якості навколишнього середовища у поєднанні з інтенсивним соціально-економічним розвитком шляхом сприяння комплексному використанню природних ресурсів і збереженню ресурсів біосфери.

З огляду на зазначене, еколого-орієнтований розвиток підприємства пропонується розуміти як процес якісних та цілеспрямованих змін інноваційного характеру (в технічній, технологічній, організаційній та управлінській сферах), що потребує першочергових організаційно-технічних заходів, спрямованих на забезпечення його екологічної ефективності та результативності в соціально-економічному аспекті.

Проведені дослідження дали змогу встановити такі елементи еколого-орієнтованого розвитку підприємств: передумови, принципи, цілі, завдання та результати (рис.1).

Чинниками, які обумовлюють еколого-орієнтований розвиток підприємств є: надмірне споживання ресурсів; недостатнє застосування еколого-орієнтованих технологій; низький рівень рециклінгу та переробки відходів; зростання стурбованості суспільства станом НПС та доступом до достовірної інформації; зростання впливу природоохоронних організацій (партія «зелених»), неурядових організацій та інших зацікавлених сторін на прийняття екологічних рішень; відсутність належного контролю за синергетичними екологічними ефектами нового стану навколишнього середовища (нові речовини та інформація) [11, 14].

1. До перешкод еколого-орієнтованому розвитку підприємств відносять [11, 14, 15]: низький рівень впровадження державної екологічної політики та екологічної

Рис.1. Елементи еколого-орієнтованого розвитку підприємства (розроблено автором)

культури суспільства; недосконалість нормативно правового регулювання; недосконалість сучасного економічного механізму екологічного регулювання; низький рівень розвитку ринку екологічних товарів та технологій; відсутність або недостатність екологічних оцінок у бізнес-планах інвестиційних проектів.

Дослідження показали, що на сучасному етапі розвитку економіки у зв'язку з відсутністю відповідної системи мотивації, більшість промислових підприємств або зовсім нехтує питаннями охорони навколишнього середовища, або впроваджує заходи, які можуть характеризуватися як пасивна екологічна стратегія, що припускає винятково відповідність нормативам законодавства. Навіть у випадку екологічно активної діяльності підприємства, витрати на природоохоронні заходи не приносять необхідного еколого-економічного ефекту внаслідок відсутності системності при їх здійсненні [16]. Тому, еколого-орієнтований розвиток підприємств повинен здійснюватись шляхом виваженого та цілеспрямованого управління, що забезпечить економічне зростання з високою екологічною ефективністю та результативністю.

З огляду на вище викладене, пропонуємо наступні принципи еколого-орієнтованого розвитку підприємств, які базуються на принципах природоохоронної діяльності та екологічної політики України:

- законослухняності та відповідальності – виконання вимог природоохоронного законодавства, своєчасну сплату екологічних зборів та платежів;
- ресурсозбереження – зменшення та оптимізація використання ресурсів;
- мінімізації впливу на НПС – рециклінгу максимально можливої кількості відходів та мінімізація їх утворення, мінімізація та очищення скидів і викидів;
- взаємоузгодження цілей – узгодження екологічних цілей з економічними та соціальними;
- регіональності – врахування екологічного стану території розміщення підприємства та сукупної дії факторів негативного екологічного впливу;
- превентивності – надання пріоритетності заходам спрямованим на запобігання та попередження забруднення НПС;
- відкритості – доступність інформації про екологічні аспекти діяльності підприємства;
- співробітництва – вирішення екологічних проблем на основі співробітництва з усіма стейк-холдерами;
- обґрунтованості – еколого-економічне обґрунтування управлінських рішень.

Виходячи з проведених досліджень, основними цілями еколого-орієнтованого розвитку підприємств пропонується визначити: підвищення економічної ефективності управління екологічними аспектами діяльності підприємства; підвищення якості продукції шляхом покращення її екологічних характеристик; розширення клієнтської бази завдяки виробництву продукції з покращеними екологічними характеристиками; забезпечення екологічної безпеки виробництва; зниження шкідливого впливу виробничої діяльності на НПС; підвищення компетентності та активності персоналу в екологічній сфері; створення екологічно безпечних умов праці персоналу.

Реалізація цілей еколого-орієнтованого розвитку підприємств потребує виконання наступних завдань:

- зменшення кількості відходів, скидів та викидів та підвищення ефективності використання сировини та матеріалів;
- раціоналізація водо- та енергокористування;
- впровадження та застосування інноваційних еколого-орієнтованих технологій природо-, енерго- та ресурсозберігаючих, а також безвідходних (або маловідходних);
- впровадження сучасних еколого-орієнтованих методів вирішення виробничих та управлінських завдань шляхом впровадження системи екологічного управління;
- екологобезпечна організація виробничих процесів та технічне переозброєння виробництва;
- складання звіту з еколого-орієнтованого розвитку підприємства, як складової звіту із соціальної відповідальності бізнесу;
- підвищення рівня екологічної освіченості персоналу;
- концентрація інноваційно-інвестційної політики у сфері еколого-орієнтованих технологій;
- заміна шкідливих для НПС продуктів та матеріалів на екологобезпечні.

Досягнення цілей та виконання завдань еколого-орієнтованого розвитку підприємств сприятиме забезпеченню наступних результатів:

- *на мікрорівні* – покращення іміджу та ділової репутації підприємств і, як наслідок, підвищення конкурентоспроможності та лояльності стейк-холдерів; покращення фінансово-економічних показників діяльності в результаті зниження витрат на сировинно-енергетичні ресурси, скорочення штрафів і платежів за забруднення навколишнього природного середовища та зростання доходів від виробництва екологічних товарів; підвищення економічної та ринкової доданої вартості підприємства внаслідок формування екологічних нематеріальних активів;

• *на мезорівні* – розв’язання проблем розвитку регіонів шляхом регулювання інтенсивності впливу на довкілля (екологізація виробництва, раціональне природокористування, розміщення підприємств-забруднювачів та підприємств-природокористувачів);

• *на макрорівні* – вирішення екологічних проблем у межах країни; покращення якості життя населення внаслідок зниження рівня забруднення навколишнього природного середовища;

• *на мегарівні* – покращення іміджу держави на світовому рівні завдяки дотриманню принципів сталого розвитку; забезпечення можливості наступних поколінь задовольняти свої ресурсні потреби шляхом зменшення витрат природних ресурсів сьогодні.

Проведені дослідження показали, що для подальшого розвитку країни вирішальне значення має реалізація концепції сталого розвитку, яка надає нові можливості у вирішенні еколого-економічних та соціальних проблем. Сьогодні конкурентоспроможність держав все більше залежить від рівня екологізації виробництва на підприємствах, які забезпечують функціонування їх економік. З огляду на це, до найважливіших завдань, які потребують вирішення, слід віднести зміну екологічної стратегії і тактики, підвищення ефективності управління екологічними аспектами діяльності підприємств, впровадження інноваційних еколого-орієнтованих технологій, підвищення екологічної свідомості та організації всебічної екологічної освіти.

Література:

2. Our Common Future: Report of the World Commission on Environment and Development [Електронний ресурс.] / Annex to A/42/427, Development and International Cooperation: Environment, August 1987. – Режим доступу: <http://www.un-documents.net/wced-ocf.htm>.

3. Мацейко Ю. Імперативи сталого розвитку в епоху глобалізації / Ю. Мацейко, О. Білорус // Економічний Часопис – XXI. – 2002. - №3.

4. Шевчук В.Я. Про концепцію переходу України до сталого розвитку / В.Я. Шевчук // Проблеми сталого розвитку України. – 2001. – №1. – С. 42-55.

5. Проект концепції переходу України до сталого розвитку [Електронний ресурс.] / Режим доступу: <http://greenparty.ua>.

6. Згуровський М.З. Глобальні виміри сталого розвитку [Електронний ресурс.] / Режим доступу: <http://wdc.org.ua>.

7. Шубравская Е. Устойчивое экономическое развитие: понятие и направление исследований / Е. Шубравская // Економіка України. – 2006. - №7. – С. 36-41.
8. Амоша О.І. Проблеми реструктуризації промисловості в контексті сталого розвитку. Проблеми сталого розвитку України. НАН України. Наукова рада НАН України з проблем навколишнього середовища і сталого розвитку. – Київ, 1998. – С. 368-377.
9. Ніколаєв Ю.О. Формування екологічно інтегрованого менеджменту як важлива складова економічної безпеки підприємства / Ю.О. Ніколаєв // Вісник Технологічного університету Поділля. – 2002. – №5. – С.125-127.
10. Трегобчук В.М. Роль громадськості у розв'язанні екологічних проблем / В.М. Трегобчук // Екологічний вісник. – 2004. – №2. – С.14-16.
11. Федоренко О.І. Екоменеджмент – важлива компонента сталого та екологічнобезпечного розвитку в Україні / О.І. Федоренко // Екологічний вісник. – 2004. – №1-2. – С.26-28.
12. Хумарова Н.І. Пріоритети та перспективи розвитку природозберігаючої економіки / Н.І. Хумарова // Економіст. – 2010. – № 12. – С. 68-71.
13. Тур О.М. Еколого-орієнтований розвиток національної економіки: основні дефініції та принципи / О.М. Тур // Механізм регулювання економіки. – 2009. – № 1.– С. 225 - 237.
14. Тарасенко І.О. Екологізація виробництва як стратегічний пріоритет розвитку легкої промисловості України / І.О. Тарасенко // Вісник ХНУ. – 2006. – № 1(Т.2). – С. 183-187.
15. Маліцький Б.А. Перспективні напрями науково-технологічного та інноваційного розвитку України (Результати першого етапу прогнозно-аналітичного дослідження в рамках Державної програми прогнозування науково- технологічного та інноваційного розвитку на 2004-2006 роки) / Б.А. Маліцький, О.С.Попович, В.П. Соловійов. – К.: Фенікс, 2006. – 208 с.
16. Веклич О.О. Економічний механізм екологічного регулювання в Україні / Рада національної безпеки і оборони України; Український інститут досліджень навколишнього середовища і ресурсів. – К., 2003. – 88 с.
17. Сизоненко О.А. Механізм управління еколого-економічними процесами у діяльності промислових підприємств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / О.А. Сизоненко. – Маріуполь, 2006. – 20 с.